

Pešta, Pavel; Válek, Vlastimil

[Neumann, Stanislav Kostka. O umění]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1960, vol. 9, iss. D7, pp. 261-263

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/107819>

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

a Josefa Moravce *Z korespondence Jana Nerudy a jeho přátel*; dopisový materiál, obsažený v této stati, je cenný zvláště pro osvětlení pozadí Semberových Důvěrných listů a pro vyjasnění úlohy jednotlivých zúčastněných, tj. vedle V. K. Sembery zvláště Ferdinanda Dattla a Julia Grégra.

Sborník Z doby Nerudovy, třebaže jako celek nesplňuje vše, co bylo v možnostech publikace tohoto druhu, má svůj dílčí význam pro detailnější poznání některých jednotlivých otázek a problémů nerudovských.

Dušan Jeřábek

St. K. Neumann, O umění. (Výbor uspořádal, poznámkami opatřil a doslov napsal Jiří Brabec. Text k vydání připravil Emanuel Macek. Vydal Československý spisovatel v Praze r. 1958 jako 22. svazek Kritické knihovny. Stran 662.) Výbor Jiřího Brabce se sympaticky liší od mnohých dosavadních prací o Neumannovi i od prvního pokusu podat soubor Neumannovy umělecké a politické publicistiky (který pod názvem *Umění a politika I—II* vydala L. Špačková r. 1953 a 1956) tím, že neupravuje a nepřičesává Neumanna podle představ editorů, ale že se jej snaží ukázat v celistvosti.

Vydavatel se pokusil — jak uvádí v ediční poznámce — zachytit v celé složitosti a rozmanitosti všechny základní hodnoty, které Neumann přinesl naší kritice, estetice a literární historii; chtěl ukázat na logiku jeho kritického díla a dokumentovat, jak tvůrčím způsobem přistupoval Neumann v různých dobách ke spleťtým otázkám kulturním a uměleckým. Proto vycházel editor z celého Neumannova díla od konce let devadesátých až k posledním článkům po roce 1945; vedle časopiseckých prací — na něž je právem položen hlavní důraz, neboť v nich je jádro Neumannovy kritické činnosti a byly dosud z větší části nepřístupné — otiskuje i kapitoly nebo pasáže z rozsáhlejších prací knižních (*Anti-Gide*, *Zlatý oblak*, *Enciány s Popa Ivana*) a předmluvy k Neumannovým dílům vlastním i ke knihám, které uspořádal nebo přeložil.

Výbor je rozvržen do pěti oddílů. První obsahuje stati kulturně politické, druhý se zabývá obecnými otázkami umění, třetí přináší úvahy o literatuře; poslední dvě části jsou věnovány Neumannovým literárním kritikám a podobiznám čelných literárních postav a článkům o umění výtvarném. V jednotlivých oddílech jsou stati řazeny v zásadě chronologicky. Toto rozdělení nepovažujeme za šťastné; při čtení pociťujeme, že jsou odtrženy články, které spolu těsně souvisí. Tak jsou do různých oddílů zbytečně rozhozeny úvahy z knihy *At žije život!*, články o umění proletářském, diskuse o úkolech Levé fronty apod. V jednotlivých oddílech výboru sledujeme Neumannův vývoj od konce let devadesátých několikrát dokola a narážíme stále znovu na tytéž nebo obdobné otázky; problematika jednotlivých etap Neumannovy myslitelské činnosti je tak zbytečně roztráštěna. Jistě by tu bývalo prospěšnější rozvrhnout výbor podle hlavních stadií Neumannova vývoje. I články z prvního oddílu, mající zaměření více politické, by pak výrazněji ukázaly spojitost Neumannova úsilí politického, kulturního a uměleckého ve všech obdobích.

Kladem výboru je, že jsou v něm zastoupena všechna údobí Neumannova vývoje. Vydavatel se nevyhýbal ani statím, v nichž Neumann promlouval jako čelný reprezentant anarchismu; tyto články vycházejí knižně namnoze poprvé. A vidíme, že nebylo třeba mít strach dát úvahy Neumanna anarchisty do rukou dnešnímu čtenáři. Vždyť již v člancích z přelomu století se nám Neumann jeví jako bojovník proti klerikalismu, za spojení umění s osudem lidu, za plnost života, za to, aby inteligence viděla v proletariátu druhu v práci i boji atd. Nacházíme v nich tedy vesměs rysy, které charakterizují i Neumanna zralého.

Brabec věnoval rovněž náležitě místo Neumannovu zápasu o moderní umění civilní, jeho pozdějšímu hledání cesty pro umění proletářské a úsilí o to, aby naše literatura podávala pravdivý obraz své doby.

Neumannovými články o umění jsme se zabývali již v recenzi výboru L. Špačkové (srov. *SbFFBU D 4*, 1957, str. 144—149). Zde si proto povšimneme jenom několika problémů, které výrazněji vystupují ve výboru Brabcově.

Je to především otázka poměru umění, umělců a lidu, kterou Neumann stále znovu všestranně promýšlel. Východiskem k Neumannovu řešení tohoto vztahu je nové pojetí práce umělce. Neumann strhává s básníka gloriolu tajemství a polidštuje ho. Ukazuje, že umělec je člověk jako každý jiný, který se od ostatních odlišuje toliko vyvinutějším smyslem pro vnímání věcí a jevů, jejich intenzivnějším prožíváním a schopností své zážitky sdělit jiným. Skutečných genů, jež nelze vypěstít ani podrobit zákonům, je velmi málo; ostatní jsou nadáni talentem, který je zcela po lidsku hnětitelný a s jehož pomocí může umělec zpravidla něčeho dosáhnout jen tehdy, provází-li ho houževnaté tvárné úsilí. Umělec si musí uvědomit,

co a proč chce, jakými prostředky k tomu dojít — musí teoretizovat. Teoretizování je umělci tím, čím řemeslníku odborná škola.

Neumann pojímá tedy umělce občanstěji, než bývalo v jeho době zvykem; umělci nemají tvořit povznesenou kastu citící se doma jen v „uměleckém světě“, ale mají sestoupit „se svých prorockých židlíček do života“, žít plně svou dobu a neodtabovat se od lidí. Již v devadesátých letech radil Neumann básníkům, aby posilu nehledali v literatuře, nýbrž v životě kolem sebe, u prostých lidí. Roku 1900 promýšlí Neumann, jakými způsoby získat lid pro chápání umění, jakými prostředky v něm probudit smysl pro krásno. Úvědomuje si, jak těžká a pomalá to bude práce, když vkus lidu je špatnými knihami, obrazy a jiným brakem soustavně kažen. I sem zasahuje rozhodující vliv kapitálu: literární produkci řídí často poptávka a nikoli kulturní potřeba národa.

Proto volá Neumann po zodpovědnosti všech umělců a táže se po jejich charakteru. Kritizuje ty, jimž jde jen o zisk nebo laciný úspěch u obecnosti a žurnalistiky, kteří se zaprodávají ze slabosti nebo ziskuchtivosti. Hájí právo umělců na plnou tvůrčí svobodu, ale vidí vedle jejich sohopnosti také charakterové vady. Neumann měl vysokou představu o úloze umělců. Touží po statečných spisovatelích, kteří by byli skutečnými intelektuálními vůdci národa, rozuměli jeho potřebám a dovedli je neohroženě hlásat.

Po první světové válce vyzývá Neumann nejmladší modernu, aby místo hry pro potěšení hrstky zájemců „snažila se naplniti svá díla jasností a výživnými látkami, uchopitelnými širším lidem uvědomělých dělníků, zemědělců a vojáků a jim užitečnými“ (334; r. 1920). A hlavní úkol v oboru kultury vidí v kulturním povznesení „širokých vrstev lidových, které toho především potřebují, aby zmírněno bylo obecné maloměstství a prospěchářství české, devotnost a ziskuchtivost“ (41; r. 1928). Proto se Neumann r. 1936 horlivě ujímá práce v organizaci Lidová kultura a po osvobození vytyčuje v Tvorbě program, jak probouzet v lidu radost a povznesení z krásy a myšlenky, jak dosáhnout toho, aby naše kultura měla kořeny v nejširších vrstvách a z nich organicky vyrůstala. Neumann si však byl dobře vědom, že demokratickým se umění nestane pouhým výběrem látky ze života lidu. Za rozhodující považoval, zda umělcův zájem o lid je upřímný a jeho práce poctivá.

Zaujetí pro lid však nevedlo Neumanna k tomu, aby si lid a jeho život idealizoval. Označuje za marné iluze snahy křísit lidové umění, které je produktem starosvětského životního stylu, kapitalismem dávno rozrušeného, z něhož nemohou již vzniknout nové hodnoty. Stejně v třicátých letech vystupuje Neumann proti ruralistickému stesku po starých zlatých časech na „nezkaženém“ venkově, které existovaly jen ve fantazii idealizujících spisovatelů.

Neumann se nedal zlákat ani libivou tezí charkovské světové konference revolučních spisovatelů o výchově děldopů a roldopů k spisovatelské práci. Poznal, že touto cestou se k proletářské literatuře u nás jít nedá, že pokusy odvádět dopisovatele od věčné reportáže mohou být jen škodlivé.

Na naše umění se Neumann díval vždy z hlediska nejenom národního, nýbrž též evropského a světového. V mnohých úvahách srovnává naše dění s děním světovým, odmítá obavy, že příliv čerstvého vzduchu ze zahraničí by poškodil národní ráz našeho umění, a žádá, aby se pozorně sledovalo, co nového vzniká kolem nás. „Víme, že vše, čím jsme, skrze svůj národ jsme, ale bylo by nám těsno v národě ohraženém vysokou zdí proti cizím větrům“ (147; r. 1914). Na otázku, kde se máme učit, Neumann praví: „Na to je jediná rozumná odpověď: U slovanských nebo neslovanských [národů], ale vždy u těch, u nichž něčemu se naučiti můžeme“ (150; r. 1914).

Z tohoto stanoviska pojímá Neumann nově i tradici. Říká: „Nikoli, nic umělého nesblíží nás s minulostí. Tradice vzniká jen tehda, když se stále znovu a znovu intenzivně a poctivě žije přítomnost, když se v zemi, která ji nemá dosud valnou, dosáhne organičnosti uměleckého vývoje. Ta však nemůže se dnes uskutečniti stranou vývoje světového, nýbrž toliko těsným přiřazením se k němu, splynutím s ním“ (125; r. 1913). Naše umění má stráviti vše, co nového se zrodilo ve světě, a nehat se experimentů, které jsou zárukou pokroku.

Neumann byl nesmířitelným nepřitelem domyšlivé lokální malosti, byl si však zároveň dobře vědom, že ne všechny významné hodnoty musí vznikat právě v oficiálním centru, že mnohdy mají lepší podmínky růstu na místech vzdálenějších. A tak, když hodnotil r. 1938 časopis U Blok, napsal: „A nyní si dejme otázku, proč si tito mladí lidé poměrně tak dlouho už a přes těžkou zkoušku, kterou prošli a která je zbavila cizích souputníků, zachovaly svůj čistý poměr k věcem a zásadní postoj. Nezaváháme říci, že je to v nemalé míře důsledek odstupu, jež většina z nich, právě ti nejvybranější a nejčilejší, má od Prahy, od toho nečistého, literárního světa kavárenského s jeho pletichami, jesitnostmi, kozelci a zradami“ (406).

Toto upozornění na některé problémy samozřejmě ani zdaleka nevyčerpává bohatost Neu-

mannových myšlenek, uložených ve výboru. Brabec předkládá čtenářům i ty projevy, v nichž se Neumann mýlí, kde nemůžeme se vším souhlasit; tím však nic neubírá Neumannově velikosti. Z výboru poznáváme Neumannovu odvahu vyslovit vlastní názor za všech okolností, třeba i odporoval snahám jeho politických a literárních druhů.

Na jedenácti stránkách doslovu čítá Jiří Brabec vývoj Neumanna-kritika. Snaží se citlivě a s pochopením vyloužit jednotlivá údobí Neumannova života a správně informuje čtenáře, jak Neumann bojoval za umění, jež by pravdivě a plně zobrazovalo moderní svět a stranilo pokroku, jež by intenzivně žilo dnešek a sblížilo se s lidem; ukazuje také na Neumannovy omyly a tápání v otázce agitačního umění, v hodnocení básnických směrů dvacátých let, v posuzování některých literárních zjevů a problematiky umění. Konstatuje, že Neumann sice nevytvořil nějakou propracovanou estetickou soustavu, že však v jeho statích je uloženo mnoho bystrých postřehů a životní zkušenost mnohaletého boje o pravdivé poznání. Brabec současně zdůrazňuje: „Nebylo by nic nesprávnějšího než brát Neumannovy jednotlivé soudy jako dogmata platná pro ocenění celé složitosti jevů a osobností. Je nutno vidět vždy konkrétní historickou situaci, v níž Neumann bránil stranický přístup k uměnovědným otázkám i základní principy socialistické literatury. Vždy jde o osobní, Neumannovým vývojem poznamenanou interpretaci problémů, interpretaci často odlišnou od ostatních marxistických kritiků“ (610).

Autorovi doslovu se podařilo vyhmátnout to podstatné, nezakreslit a nepříkráslit Neumanna a spolehlivě nás provést výbořem. Můžeme říci, že doslov se pokouší aspoň částečně nahradit nedostatky v uspořádání knihy, její roztržitost. Jde však o to, zda nemohl doslov dát více. Autor, který připravil z Neumanna výbor a tedy celé jeho dílo dokonale zná, mohl v doslovu podat hlouběji prokreslený — ne pouze dobře a spolehlivě informující — a hodnotící obraz Neumannovy kulturní publicistiky. Bylo by to vhodné zvláště proto, že jde o odbornou edici, jakou je Kritická knihovna, a že tato oblast Neumannovy činnosti (stejně jako ostatní) potřebuje nezakreslujícího posouzení.

Text Neumannových statí připravil Emanuel Macek velmi pečlivě a svědomitě. Zatímco dřívější, už vzpomenuť výbor se dopustil řady nesrovnalostí, chyb, úprav a místy přímo falšování textu, jsou články v tomto svazku otiskovány (pokud jsme namátkou zjišťovali) v původním znění. Je proto možno z tohoto vydání vycházet jako z vydání kritického.

Doplnit edici dobře zpracovanými vysvětlivkami a poznámkovým aparátem je věc nemálo složitá. Ještě obtížnější je, jde-li o edici článků a statí, reagujících bezprostředně na současnou událost. Tu musí autor vysvětlivek jít do časopisů a denního tisku, vžít se do poměrů a často velmi pracně vyhledávat smysl jednotlivých narážek. A jde-li o články z tak velkého časového rozmezí, jak je tomu v případě našeho výboru, jde o práci jistě úctyhodnou. V posledních letech se v některých publikacích rozmohla jakási „poznámkomanie“ — vysvětluje se kdeco, ať jde již o věci notoricky známé a ve všedním životě zcela běžné, nebo o vysvětlivky k pochopení textu zcela zbytečné (např. přesné zeměpisné údaje kdekáého místa v beletristických pracích); není pochyby, že zdrcující většina čtenářů takové poznámky nevšímavě přechází, protože jim nic neřeknou a jenom ruší jejich dojem z četby. Jindy zase vysvětlivky scházejí nebo jsou zcela nedostatečné tam, kde jsou skutečně nutné, např. u edic kritických článků. Ani jedné z těchto extrémností Brabec nepropadl; citlivou rukou vybírá hesla vysvětlivek. Zaslíbeně vykládá jednotlivé narážky, uvádí přesné bibliografické údaje článků, osvětluje okolnosti jejich vzniku a zaznamenává reakci, kterou vzbudily. Ve snaze nepřetřít poznámkový aparát zašel snad příliš daleko jen tím, že téměř důsledně nevysvětluje vlastní jména; některé méně známé postavy by toho potřebovaly. Jen ojedinele se najde vysvětlivka zbytečná (např. o Apostrofách hrdých a vášnivých — ke str. 313).

Pavel Pešta a Vlastimil Válek

Ivan Olbracht, O umění a společnosti. (Praha, Československý spisovatel 1958, Kritické knihovny sv. 23. Výbor uspořádal, k vydání připravil a doslov napsal Miloslav Nosek.) Výbor z literárně kritických projevů Ivana Olbrachta *O umění a společnosti* měl předchůdce v útlém svazku *Ivan Olbracht O jazyce a literatuře*, vydaném 1953 v Knihovničce Varu Rudolfem Havlem. Přítomný svazek je ovšem nepoměrně bohatší a soustřeďuje i články zapadlé a dnešnímu čtenáři neznámé. Literární kritiky v pravém smyslu toho slova zabírají pouze menší část knihy. Jsou to recenze, tištěné převážně již před první světovou válkou v Právu lidu a hlavně v Dělnických listech, kde Olbracht redigoval oddíl *Literatura a umění* a sobotní beletristickou Besídku (od března 1909 do října 1916); po válce přispíval recenzemi — ne již tak soustavně — do Práva lidu, Rudého práva, Literárních novin aj. Ale nalezneme ve výboru také celý třetí díl *Obrazů ze soudobého Ruska*, dále přednášky a veřejné projevy, interview a odpovědi do anket, kulturně historické studie, předmluvy ke knihám próz,